

PETER SCHRIJVERS

WREED ALS IJS

HET LOT VAN DE BURGERS
IN HET ARDENNENOFFENSIEF

Manteau

© 2022 Manteau | Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen en Peter Schrijvers

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

www.battlefox.be
www.liberationgarden.be

Eerste druk *mei 2004*

Tweede druk (met gewijzigde cover en geactualiseerde epiloog en literatuurlijst):
oktober 2022

Vertaling oorspronkelijke manuscript: Rob van Kan
Omslagontwerp: Dominic Van Heupen
Foto omslag: NARA
Auteursfoto's: Luc Daelemans
Vertaling: Maarten van der Werf en Peter Schrijvers
Vormgeving binnenwerk: Asterisk* en Dominic Van Heupen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnames of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degene die desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden, kan zich alsnog tot de uitgever wenden.

ISBN 978 90 223 3942 8
NUR 686
D/2022/0034/332

INHOUD

WOORD VOORAF.....	7
<hr/>	
DEEL I DE VLOEDGOLF.....	13
1 De Noordflank.....	15
2 De doorbraak van Peiper.....	43
3 Opmars naar St. Vith.....	81
4 De race naar Bastogne.....	105
5 De Houffalize corridor.....	129
<hr/>	
DEEL II EILANDEN EN DAMMEN.....	157
6 De val van St. Vith.....	159
7 De belegering van Bastogne.....	181
8 Tussen de Salm en de Ourthe.....	207
9 Tussen de Ourthe en de Maas.....	231
<hr/>	
DEEL III HET TIJ KEERT.....	263
10 Tegenaanval vanuit het Zuiden.....	265
11 Doorbraak naar Bastogne.....	281
12 Terugdringing van de Saillant.....	305
<hr/>	
EPILOOG.....	355
<hr/>	
WOORD BIJ BRONNEN EN LITERATUUR.....	371
<hr/>	
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING.....	372
<hr/>	
REGISTERS.....	373
<hr/>	
DANKWOORD.....	383

Woord vooraf

Voor Joe Waddle uit Tennessee zou de eerste dag van 1945 één van de ergste van zijn leven worden. Die ochtend kreeg zijn infanteriecompagnie samen met een andere compagnie van de 11th Armored Division de opdracht om Acul in te nemen, een gehucht zo'n tien kilometer ten westen van Bastogne. De soldaten kwamen in eerste instantie goed vooruit en werden alleen gehinderd door met sneeuw bedekte sluipschutters en mijnen. Toen ze echter de laatste heuvel voor Acul bereikten, nam het vijandelijke vuur enorm toe. In het oosten kon Joe Waddle veel brandende, stilstaande of zich terugtrekkende Amerikaanse tanks zien. Maar de infanterie deed wat haar opgedragen was: ze bestormde het gehucht, nam in wat er nog van over was en stelden haastig antitankgeschut op temidden van granaattrechters, ruïnes van boerderijen en dode dieren. De Duitse tegenaanval liet niet lang op zich wachten en bleek vernietigend. Tanks beschoten het buurtschap van dichtbij en dwongen de Amerikanen al snel om naar de dichtstbijzijnde heuvel terug te vluchten. Joe Waddle liet zelfs zijn helm achter. Later die dag voelden zijn geschrokken kameraden en hij enige genoegdoening door het feit dat de eigen artillerie nu genadeloos de Duitsers in Acul bestookte, waardoor een groot deel van het kleine plaatsje in vlammen opging.

Het was in Acul dat Joe Waddle voor de eerste keer in zijn leven een mens doodde: een knappe, jonge Duitse soldaat wiens gezicht hij nooit meer zou vergeten. Voor de man uit Tennessee was die herinnering wellicht een even goede reden om Acul in april 1997 opnieuw te bezoeken als het feit dat hijzelf door het oog van de naald was gekropen. Terwijl de veteraan meer dan een halve eeuw na de slag door de straatjes en over de boerenerven van het Belgische gehucht liep, dacht hij aan mannen in uniform. Aan kameraden die te jong overleden waren. Aan diegenen die het overleefd hadden en nu één voor één wegvielen. Aan de Duitse soldaat die hij gedood had en die hij zich altijd met blond haar had voorgesteld, hoewel de pothelm zijn hoofd in werkelijkheid volledig verborgen had gehouden.

Niets in Joe Waddle's herinneringen aan Acul bereidde hem voor op zijn ontmoeting met mevrouw Duplicy op die lentedag in 1997. Had ze er heel haar leven gewoond? De vrouw knikte. Maar waar was ze dan tijdens de slag

geweest? In Acul, hield de vrouw vol. Joe Waddle kon het niet geloven. Acul was door beide partijen met de grond gelijk gemaakt. Hij was ervan uitgegaan dat de bewoners weg waren en had verder niet meer aan hen gedacht. Waar precies was ze dan geweest? In de kelder van een stal die er nu niet meer staat, legde mevrouw Duplicity uit. Samen met bijna dertig andere inwoners van het gehucht. En wonderbaarlijk genoeg was niemand van hen gedood of gewond. Joe Waddle en mevrouw Duplicity bleven nog een hele tijd herinneringen ophalen aan de slag. De stomverbaasde veteraan vertrok op die lentedag uit Acul met zijn gedachten meer bij burgers dan bij soldaten.

Dit boek gaat over mensen als mevrouw Duplicity. Het is een boek over het Ardennenoffensief en wat het betekende voor de bewoners van de streek om er middenin te zitten. Lezers van dit boek zullen echter vergeefs zoeken naar het verhaal van Marthe Monrique. Belgische journalisten slaagden er in de jaren vlak na de oorlog in om van mevrouw Monrique een soort beroemdheid te maken. Ze zetten de vrouw uit Celles neer als degene die in haar eentje de Duitse gepantserde voorhoede tot staan had gebracht die de Maas het dichtst ganderd was. Ze zou dat hebben gedaan door de vijand op kerstavond een leugen te vertellen over ondermijnde wegen van Celles tot Dinant. Aan de hand van die informatie zouden de Duitsers besloten hebben een alternatieve route te nemen, die tot hun ondergang en het einde van de bliksemopmars had geleid.

Al snel stond op een groot bord naast een kapotte Panthertank in Celles trots vermeld dat dit de plek was waar Marthe Monrique het Duitse offensief tot staan had gebracht. Er werd hier niet verwezen naar de Amerikanen die tegen kerstavond de vaart uit de Duitse vernietigingsmachine hadden genomen, of naar de Britse troepen die de Maas bewaakten. Evenmin werd gewag gemaakt van de belangrijke bijdrage van de geallieerde luchtmacht aan de vernietiging van de Duitse voorhoede in het zicht van de Maas toen de lucht eindelijk opklaarde. Toch werd Marthe Monrique een plaatselijke legende, in weerwil van de ongeloofwaardigheid van het verhaal, en er zijn foto's bewaard gebleven van mevrouw Monrique terwijl zij vlak na de oorlog voor bezoekers poseerde bij de Panther.

Waar het hier om gaat is, dat de mensen het verhaal van Marthe Monrique graag wilden geloven. Want de traumatische ervaring van het lijden werd voor veel burgers versterkt door een vernederend gevoel van machteloosheid tegenover de overweldigende militaire moloch die de beide oorlogvoerende partijen op hen hadden losgelaten. Ze vonden troost bij de gedachte dat ten minste één burger het tegen de vijand had weten op te nemen, en zonder hulp van buiten-

landse troepen het verloop van de strijd had weten te veranderen. Marthe Monrique werd zo het symbool van alles wat de gemiddelde burger tijdens de strijd in werkelijkheid niet was geweest. Het lot van de burgers in de saillant werd bepaald door militaire besluiten die ze konden controleren noch beïnvloeden. Militairen besloten ijskoud welke steden en dorpen belangrijk genoeg waren om aan te vallen, te belegeren of weg te vagen. Vluchten of schuilen was het weinig dat burgers konden doen in reactie op de militaire acties. ‘We hebben het gevoel alsof ons lot in Gods hand ligt’, schreef een dorpling die op kerstdag in Assenois vast kwam te zitten tijdens een fel artillerieduel, ‘en we geven ons eraan over.’

Dat de burgers vooral reageerden op militaire operaties, wil niet zeggen dat ze slechts passieve slachtoffers waren. Zo was voor diegenen die daartoe tijdens het verrassingsoffensief de kans kregen, de keuze tussen vluchten of schuilen de eerste van een reeks moeilijke beslissingen die het verschil konden betekenen tussen leven en dood. Net zo belangrijk waren beslissingen als wanneer en waar te schuilen, hoe aan water en voedsel te komen, hoe voor de zieken en gewonden te zorgen, hoe met soldaten om te gaan die huizen overnamen, en de vraag of gewonde soldaten verzorgd en deserteurs verborgen moesten worden. Soldaten die in het heetst van de strijd een glimp opvingen van burgers, lieten regelmatig hun bewondering blijken voor de moed die deze mensen toonden, en ook voor hun veerkracht, taaiheid en solidariteit. Allemaal eigenschappen die ze deelden met de combattanten.

Juist vanwege de reactieve opstelling van burgers in een oorlogsgebied heb ik de ervaringen van de bewoners van de saillant geordend in hoofdstukken die de keiharde militaire logica van het Ardennenoffensief weerspiegelen. De slag was het resultaat van Hitlers besluit in september 1944 om te proberen het initiatief in de oorlog weer in handen te krijgen na forse terreinverliezen in het westen en het oosten. Hitler koos uiteindelijk voor een groot tegenoffensief in het westen. Met het succes van mei 1940 in het achterhoofd gaf hij zijn generaals opdracht om opnieuw een grote aanval door de dichtbeboste Ardennen in België en Luxemburg te plannen. Doel van het tegenoffensief was om zo snel mogelijk de Maas over te steken en daarna via het open terrein tot Antwerpen door te stoten. Volgens Hitler zou dat het verlies betekenen van een zeer belangrijke haven en logistiek knooppunt, en tegelijkertijd de Britse en Amerikaanse troepen ten noorden en zuiden van de saillant van elkaar scheiden. Vanwege deze reeks tegenslagen zouden de geallieerden dan wel eens kunnen besluiten om de oorlog te staken, zodat Duitsland zich eindelijk geheel kon concentreren op het verslaan van de sovjettroepen in het oosten.

Verblind door het idee dat de Duitsers eind 1944 te verzwakt waren om een groot offensief te beginnen, negeerden Amerikaanse commandanten zelfvoldaan de overweldigende bewijzen van het tegendeel die vanuit het gebied achter de Ardennen tot hen doordrongen. Ze bleven de Ardennen als een oefengebied voor nieuwe divisies en een rustgebied voor zwaar getroffen eenheden gebruiken. Ondertussen waren de Duitsers divisies die van het oost- en het westfront kwamen opnieuw aan het uitrusten, en werden ze versterkt met dienstplichtigen en herstellende soldaten, ondersteund door tanks en artilleriestukken die in behoorlijke aantallen uit fabrieken in het Reich bleven komen. Toen het Duitse offensief op 16 december 's ochtends vroeg losbarstte, waren de geallieerden volledig verrast. Bovendien hadden de Duitsers nu 'een overwicht in mankracht van 3:1, in tanks van 2:1 en een algehele superioriteit aan artillerie'.

De aanval veroorzaakte een schok en chaos in de Amerikaanse gelederen. Kleine eenheden wisten de opmars van de vijand op belangrijke wegen en bruggen desondanks lang genoeg te vertragen om de vaart eruit te halen en het geallieerde opperbevel de kans te geven alle beschikbare reserves naar het gebied te sturen. Hoewel de Duitse strijdmacht indrukwekkend was, was deze niet meer te vergelijken met de oorlogsmachine die in mei 1940 door de Ardennen was gedenderd. Het grootste verschil was dat de Duitsers te weinig brandstof hadden en in de lucht ernstig tekortschoten, wat verklaart waarom Hitler het offensief in slecht weer was begonnen. De geallieerden wisten rond Kerstmis de saillant te bedwingen, waarna de lucht begon op te klaren. Ze begonnen de saillant aan het begin van het nieuwe jaar langzaam terug te dringen. Een maand later stonden de Duitsers weer aan de Westwall waar ze begonnen waren. Het mislukte tegenoffensief kostte de Duitsers ongeveer 100.000 slachtoffers. De Britten telden 200 doden en 239 gewonden. De Amerikanen, die het grootste deel van het offensief over zich heen hadden gekregen, verloren 19.000 manschappen, terwijl 15.000 gevangen werden genomen en 47.000 gewond raakten.

Geen van de militaire geschiedenissen van de strijd die ik in de loop van mijn onderzoek heb geraadpleegd, officieel of anderszins, vermeldt het aantal burger-slachtoffers, alsof ze er niets mee te maken hebben of, erger nog, niet belangrijk waren. In sommige geschiedenissen lijkt het wel alsof er helemaal geen burgers aanwezig waren. Zo beweert Stephen Ambrose in het hoofdstuk over de Ardennen in zijn bestseller *Citizen Soldiers*: 'Als een dorp het toneel van een slag was of was geweest, was de burgerbevolking over het algemeen weg.' Toch komen de meest betrouwbare schattingen over het aantal burgers dat omkwam tijdens het Ardennenoffensief, uit op niet minder dan 3000. Dat bete-

kent dat er voor ongeveer elke zes Amerikanen die in deze slag sneuvelden, een Belgische of Luxemburgse non-combattant hetzelfde lot onderging. Nog onthullender is het feit dat deze slag zo'n groot aantal burgerslachtoffers veroorzaakte in een landelijk gebied dat slechts dun bevolkt was. Een officiële schatting uit september 1945 noemt een aantal van 82.663 Belgen die in het binnengevallen gebied woonden. Dat zou betekenen dat niet minder dan drie procent van de burgerbevolking in de Belgische Ardennen slachtoffer werd van de veldslag.

Tijdens het Ardennenoffensief in 1944–1945 verloren daarmee ongeveer evenveel burgers het leven als tijdens de aanvallen op het World Trade Center in New York op 11 september 2001. Het lot van de slachtoffers van terrorisme die binnen een aantal uur vielen, is sinds die dag betreurd door mensen over de hele wereld. Het lot van evenveel burgers die in zes weken tijd omkwamen tijdens het Ardennenoffensief, werd echter nauwelijks geregistreerd door een publieke opinie die gewend was aan de dood tijdens een grotendeels conventionele oorlog die uiteindelijk aan minstens vijftig miljoen mensen het leven zou kosten, van wie meer dan de helft non-combattanten. Maar van niemand die in de saillant geliefden verloor kon verwacht worden dat zij troost zouden vinden door de zaken in historisch perspectief te plaatsen. Dit is daarom het verhaal van de burgers die omkwamen in het Ardennenoffensief. Een verhaal niet over getallen, maar over individuen met namen en gezichten. Een verhaal dat zich steeds weer heeft afgespeeld op verschillende manieren op alle slagvelden van de Tweede Wereldoorlog, en ook in de vele oorlogen sinds die tijd.